

GRZEGORZ NIEĆ

KSIAŻKA NARÓD RELIGIA

Dzieje
książki czeskiej
do czasów
odrodzenia
narodowego

KSIĄŻKA – NARÓD – RELIGIA

Dzieje książki czeskiej do czasów odrodzenia narodowego

Grzegorz Nieć

KSIĄŻKA, NARÓD, RELIGIA
DZIEJE KSIĄŻKI CZESKIEJ
DO CZASÓW ODRODZENIA NARODOWEGO

Kraków

Grzegorz Nieć

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0001-9722-8914>

✉ grzegorz.niec@up.krakow.pl

© Copyright by Grzegorz Nieć, 2022

Recenzenci

Prof. dr hab. Mirosław Lenart, Uniwersytet Opolski

Doc. PhDr. Petr Voit, CSc, Uniwersytet Karola w Pradze

Opracowanie redakcyjne

Weronika Widzińska

Indeks

Zbigniew Rzepka

Korekta bohemistyczna

Jan Piśna

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-099-7 (druk)

ISBN 978-83-8138-380-6 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381383806>

Na okładce: zawieszka z motywem kodeksu

wykopana w słowiańskim grodzie w Mikulčicach na Morawach

(fot. Jiří Foltýn a copyright Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.)

Zdjęcie na czwartej stronie okładki – Natalia Toporowska

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Pedagogiczny

im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
1. Książka rękopiśmienna IX-XV wieku	19
Początki kultury pisma na ziemiach czeskich	19
Czasy państwa wielkomorawskiego i ich dziedzictwo	21
W kręgu kultury łacińskiej	30
Wiek XIV i XV	38
Książka w relacjach czesko-polskich X-XV w.	66
2. Czeska książka drukowana do 1620 roku	77
Sytuacja ziem czeskich po wojnach husyckich	77
Kultura i literatura	80
Oświata	82
Początki drukarstwa w Czechach i na Morawach	83
Rozwój drukarstwa na ziemiach czeskich w XVI i początkach XVII wieku	95
Introligatorstwo i handel książką w epoce przedbiałogórskiej	131
Biblioteki i księgozbiory	148
Relacje czesko-polskie w XVI wieku	165
Podsumowanie	170
3. Czeska książka po 1620 roku	171
Wstęp	171
Sytuacja polityczna	172
Oświata, wychowanie i nauka	178
Sytuacja kultury i książki	184
Jezuici i kler katolicki jako elita intelektualna narodu	191
Rekatolicyzacja a zasoby książki	198
Czeski ruch wydawniczy na emigracji	206
Leszno	206
Niemcy, Holandia	215

Produkcja książki w kraju	221
Obieg rękopiśmienny	221
Ruch wydawniczy w kraju	223
Druki hebrajskie	241
Ilustracje, grafika książki	242
Introligatorstwo	247
Dystrybucja, księgarstwo	250
Biblioteki na ziemiach czeskich po 1620 roku	253
Szwedzkie rabunki bibliotek na ziemiach czeskich.	254
Księgozbiory klasztorne.	256
Biblioteki prywatne.	275
Biblioteki mieszczańskie	285
Bibliografia	290
Czesko-polskie kontakty w dobie pobiałogórskiej.	300
Podsumowanie	302
 Zakończenie.	 303
Spis ilustracji	309
Bibliografia.	313
Summary	333
Indeks osób	337

I promluvil k nim Lech:

„Ó moji bratři a synové i muži země české! Nezapomenu nikdy, že jsem z vašeho plemene. Proto nechci od vás odejít tak daleko, abyste nevěděli vy o mně a já o vás”.

Alois Jirásek, *Staré pověsti české*, 1894

I przemówił do nich Lech:

„O moi bracia, synowie i mężowie czeskiej ziemi! Nigdy nie zapomnę, że jestem z waszego plemienia. Dlatego nie chcę odejść od was tak daleko, byście wy nie wiedzieli o mnie, a ja o was”.

Alois Jirásek, *Stare podania czeskie*, 1894

WSTĘP

Dzieje książki można przedstawić na wiele sposobów: zgodnie z chronologią rozwoju pisma i druku; wpisując je w historię kultury, sztuki i literatury – w kolejne epoki, nurty i style; czy wreszcie – uwzględniając szerszy kontekst mediów i komunikacji społecznej, ściśle zależny od czynników politycznych i ekonomicznych. Za każdym jednak razem, gdy chce się ukazać kulturę książki konkretnego narodu czy państwa, takie uniwersalne szablony okazują się zbyt ciasne, choć przecież nie można ich całkowicie odrzucić. Rodzi się wtedy głębokie przekonanie, że najistotniejsze i jednocześnie najciekawsze są indywidualne uwarunkowania oraz kolejne etapy dziejów danego państwa i narodu, determinujące nieraz w sposób zasadniczy rozwój kultury, w tym piśmiennictwa i książki, form rozpowszechniania publikacji i czytelnictwa. Rzecz jasna muszą się w takiej narracji pojawić wątki i epizody uniwersalne, związane z szeroko pojmowanym rozwojem cywilizacji, technologii, wydarzeniami politycznymi i procesami społecznymi o wymiarze europejskim czy światowym, jednak ich czas, zasięg i skala, wreszcie konsekwencje mogą być za każdym razem nieco inne, właściwe dla danego terytorium i społeczności. Niewątpliwie przydatna jest tutaj kategoria badawcza wypracowana przez bibliologię i z powodzeniem stosowana od lat, czyli „kultura książki”, przez którą rozumiemy „ogół zjawisk i procesów, zasobów materialnych i duchowych związanych z książką”¹, podobnież – „kultura czytelnicza”. Te sformułowania były inspirujące i nieraz pojawiają się w tekście, aczkolwiek zasadniczą osią wyводу jest chronologia, a poszczególne elementy składające się na kulturę książki schodzą na drugi plan.

Wydaje się zatem uprawnione, aby w monografii przedstawiającej dzieje książki czeskiej uwzględnić aspekty związane zarówno bezpośrednio z przedmiotowym zagadnieniem, jak też właściwe historii i kulturze ziem czeskich, w skład których wchodziły Czechy, Morawy i część Śląska. Stąd pierwszy rozdział zacząć trzeba od misji świętych Cyryla i Metodego, wprowadzającej państwo wielkomo-

¹ K. Migoń, „Kultura książki” – wyrażenie potoczne, kategoria badawcza, czy specjalność naukowa?, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-bibliograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, red. E. Andrysiak, Łódź 2011, s. 48.

rawskie w chrześcijańską kulturę pisma, nowy zaś etap rozpoczyna pojawienie się i upowszechnienie druku, któremu poświęcony jest rozdział drugi, co wcale nie oznacza zaniku produkcji i popularności książki rękopiśmiennej. Trzeci i zarazem ostatni rozdział wyznaczają ramy historyczno-polityczne – obejmuje on okres od upadku powstania stanowego w 1620 r. do ostatnich dekad XVIII w., kiedy to pojawiają się pierwsze zwiastuny narodowego odrodzenia. Oczywiście w dziejach czeskiej książki rysują się jeszcze inne cezury, które mogłyby nieco inaczej ułożyć strukturę tejże pracy, takie jak upadek państwa wielkomorawskiego na początku X w. i wojny husyckie w latach 1419-1436. Pierwsza z nich wyznacza kres „starosłowiańskiego etapu czeskiego piśmiennictwa” i rozpoczyna wchodzenie ziem czeskich w sferę wpływów chrześcijaństwa zachodniego. Nie umniejszając doniosłości owego „starosłowiańskiego etapu”, trudno nie zauważyć, że w kontekście całości czeskich dziejów jest to zaledwie krótki epizod. Wojny husyckie z kolei w dramatyczny sposób zapisały się w dziejach czeskiej kultury książki, przede wszystkim przynosząc poważne, wręcz niepowetowane szkody bibliotekom klasztornym i przez wiele lat izolując kraj od katolickiej Europy. Otworzyły one długi i pod wieloma względami zróżnicowany okres historyczny, który w znaczący sposób wpłynął na czeską tożsamość i kulturę, uformował ją, rozwinął i umocnił jej narodowy charakter, jednakże z punktu widzenia dziejów książki bez wątpienia istotniejszym wydarzeniem jest pojawienie się w drugiej połowie XV w. druku, co wcina się w historyczno-polityczną chronologię. Książka drukowana stała się potężnym orężem każdej ze stron konfliktu, dzięki czemu nastąpił jej rozwój, który bez wątpienia wpłynął na dalsze losy Europy.

Niniejsza praca przedstawia dzieje książki czeskiej w kontekście historii narodu i państwa w ciągu bez mała 900 lat: od jego narodzin, poprzez wieki bujnego rozwoju, aż do czasów załamania i kryzysu, zwanych w czeskiej historiografii okresem pobiałogórskim lub – silnie nacechowanym emocjonalnie i wartościującym określeniem – „doba temna” (epoka mroku). Przeprowadzona analiza ma za zadanie wykazać, w jaki sposób książka uczestniczyła w procesie formowania się czeskiej świadomości narodowej w okresie średniowiecza – jaką pełniła w tym procesie funkcję i jak ów proces na nią wpływał, a także jak przebiegały jej losy w momentach przełomowych i kryzysowych, wreszcie – jaką rolę przyszło jej wtedy odegrać. Czynnikiem, który wpływał w istotny sposób dzieje i kulturę naszych południowych sąsiadów, są relacje czesko-niemieckie, przy czym rozumienie Niemców i niemieckości musi być nieco inne, szersze od współczesnego. Bez mała tysiącletnia współegzystencja najczęściej przybierała formy rywalizacji i otwartego konfliktu, najistotniejsze zaś z punktu widzenia kultury książki były stosunki językowe, bezpośrednio wpływające na rynek wydawniczy i jego ofertę.

Obok tego konfliktu funkcjonował przez kolejne stulecia bilingwizm, wykraczający poza elity (posługujące się oprócz tego jeszcze łaciną) oraz specyficzny rodzaj identyfikacji lokalnej, obywający się bez znajomości i użycia czeszczyzny. Czeska książka w opisywanym okresie to zatem książka w języku czeskim, łacińskim i niemieckim, choć – jak to zostanie wykazane – proporcje, charakter repertuaru i publiczność różnie się kształtują w czasie i przestrzeni. Z kolei problem relacji czesko-słowackich, który nabierze znaczenia w XIX i w XX w., w omawianym tutaj okresie jeszcze nie istnieje, zaczyna się co najwyżej pod jego koniec zarysowywać, aczkolwiek język i piśmiennictwo czeskie odgrywały tu zawsze istotną rolę.

Zawarta w tytule triada „książka – naród – religia” wskazuje na znaczenie religii we wprowadzeniu i ugruntowaniu kultury pisma, co w kontekście europejskim nie jest czymś wyjątkowym, ale w tym wypadku podkreśla jej doniosłą oraz skomplikowaną i specyficzną zarazem rolę w dziejach narodu czeskiego; bezpośrednio nawiązuje zaś do znanej publikacji, która ukazała się w wyjątkowo dramatycznym dla Czechów momencie – po rozpadzie Czechosłowacji i utworzeniu Protektoratu w 1939 r., a zatytułowanej *Kniha a národ 1879-1939*². We wstępie do niej padają znamienne słowa: „Nasz naród był zawsze narodem czytelników, znających Pismo³ [...]. Wierzmy, że i nadal los czeskiej książki będzie świadectwem dziejów czeskiego ducha, jego dążenia ku dobru i pięknu”⁴.

Z uwagi na syntetyczny charakter opracowania szczegółowe przedstawienie literatury przedmiotu z oczywistych względów jest niemożliwe, toteż poprzestanę na chronologicznym przeglądzie rozwoju badań w tym zakresie, charakteryzując kolejne jego etapy i zwracając uwagę na najdonioślejsze monograficzne opracowania. Tradycja badań nad dziejami książki i czytelnictwa w Czechach, podobnie jak w Polsce, spleta się u swoich początków z historiografią, bibliografią (w tym z praktycznym bibliotekarstwem) i literaturoznawstwem, co naturalnie wpisuje się w szeroko pojmowaną kulturę książki⁵. Informacje na temat repertuaru wydawniczego oraz zasobów bibliotecznych przynoszą inwentarze (najstarszy zachowany pochodzi z poł. XIII w.), katalogi, rozmaitego rodzaju i różnej objętości zestawienia

² *Kniha a národ 1879-1939*, [ed.] V. Mikota, Praha 1939. Był to osobny numer czasopisma „Knihkupec a Nakladatel”, dedykowany jubileuszowi sześćdziesięciolecia Związku Czeskich Księgarzy i Wydawców (Svaz českých knihkupců a nakladatelů).

³ W oryginale „narodem čtenářů, písmáků” – a „písmák” to po czesku „prosty člověk z lidu, který má zamilování do lektury, zwłaszcza poważnej (Písma), rozmyšlel o lekturze, a časem i sam pisał” (*Slovník spisovného jazyka českého*, [on-line:] <https://ssjc.ujc.cas.cz/> – 15 IX 2022).

⁴ *Kniha a národ...*, s. 7.

⁵ Rozwój czeskiej bibliografii i początki syntezy historycznoliterackiej, które wchodzą w chronologiczny zakres niniejszej monografii, zostały szczegółowo omówione w jej kolejnych rozdziałach.

bibliograficzne, które pojawiają się następnych stuleciach. Pewne *novum* stanowiły opracowania o charakterze encyklopedycznym, które pojawiły się w XVII i XVIII w. – ich celem było zebranie i zabezpieczenie czeskiego dziedzictwa narodowego, ukazanie jego bogactwa i znaczenia, a także „pokrzepienie serc” w czasach upadku. Niewątpliwie najwybitniejszym dziełem w tej grupie jest część traktatu *Bohemia docta*, która wyszła spod pióra jednego z najwybitniejszych czeskich intelektualistów – Bohuslava Balbína (1621-1688) – i obejmuje materiały do bibliograficznie ujętych dziejów czeskiego piśmiennictwa oraz przegląd czeskich bibliotek. Drukiem ukazała się jednak dopiero 100 lat po śmierci autora.

W XIX w. nastąpił dynamiczny rozwój kultury i nauki na ziemiach czeskich. W tym czasie powstawały opracowania dotyczące historii piśmiennictwa, których autorami byli m.in. czołowi przedstawiciele odrodzenia narodowego – Josef Dobrovský (1753-1829)⁶, Josef Jungmann (1773-1847) i Pavel Josef Šafařík (1795-1861). Jednakże historykiem, który dziejom książki, drukarstwa, księgarstwa i introligatorstwa przyjrzy się bliżej, będzie dopiero Zikmund Winter (1846-1912) w swoich pracach *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. věku* (Praha 1906) i *Český průmysl a obchod v XVI. věku* (Praha 1913). W 1913 r. ukazała się też niewielka książeczka pt. *Z dějin českého knihtiskařství*, której autorem jest Čeněk Zíbrt (1864-1932) – wybitny czeski historyk kultury i etnograf.

Silnym impulsem do badań nad szeroko pojmowanymi zagadnieniami książki będzie uchwalona w 1919 r., zaledwie kilka miesięcy po utworzeniu Republiki Czechosłowackiej⁷, Ustawa o bibliotekach publicznych (Knihovní zákon), z której wynikną potrzeby związane z budową systemu bibliotecznego, kształceniem bibliotekarzy, tworzeniem czechosłowackiej bibliografii narodowej. Wymienić tutaj trzeba Zdenka Václava Tobolkę (1874-1951) – polityka i uczonego, organizatora czeskiego bibliotekarstwa i bibliologii zarazem. Pod jego redakcją ukazało się monumentalne *Československé knihovnictví* (Praha 1925), będące summą wiedzy z zakresu książki i bibliotekarstwa, oraz samodzielne opracowania: *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší* (Praha 1930), *Kniha, její vznik, vývoj a rozbor* (Praha 1949) i pierwszy tom historii narodowej księżnicy pt. *Národní a univerzitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj I. (do r. 1777)*, wydany dobrych kilka lat po jego śmierci, w 1959 r. Dziełem wyjątkowym, obszernym i wciąż przydatnym jest *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého* Karela Nosovskiego (1881-1935)

⁶ Trzeba tu podkreślić, że Dobrovský jest autorem pierwszego opracowania dziejów czeskiego drukarstwa: *O zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách*, wyd. M. Daňková, Praha 1954, (wyd. niem. *Über die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen*, Prag 1782).

⁷ Szerzej: G. Nieć, *Książka – Naród – Państwo. Czechosłowacka ustawa o bibliotekach publicznych z 1919 roku*, „Przegląd Biblioteczny” 2019, R. 87, z. 2, s. 133-152.

z 1927 r. Autor, z zawodu i zamiłowania księgarz, bibliotekarz i bibliograf, opracował niezwykle szczegółowe dzieje ruchu wydawniczego i księgarstwa.

Po drugiej wojnie światowej, podobnie jak to miało miejsce w Polsce, rozwinęło się akademickie kształcenie bibliotekarzy oraz dyscyplina – nauka o książce. W ciągu dziesięcioleci ukazały się setki mniejszych i większych, mniej lub bardziej szczegółowych opracowań, katalogów, wydawnictw źródłowych, które nieraz zostaną w dalszych rozdziałach przywołane. W tym okresie za najdonioślejsze osiągnięcia uznać należy prace dotyczące książki rękopiśmiennej i iluminowanych rękopisów autorów takich jak: Jan Květ (1896-1965), Josef Krása (1933-1985), Emma Urbánková (1909-1992), Karel Stejskal (1931-2014); dotyczące introligatorstwa pióra Pavliny Hamanovej (1894-1978) i Buhumila Nuski (ur. 1932) czy ekslibrisów autorstwa Bohumíra Lifki (1900-1987). W 1990 r., a więc na progu nowej epoki, choć jeszcze w Czechosłowacji, wyszła obszerna, przekrojowa monografia pt. *Česká kniha v proměnách staletí* pod redakcją Mirjam Bohatcovej (1919-2007), zasłużonej badaczki dziejów książki i drukarstwa. Współautorami byli Ivan Hlaváček (ur. 1931) – znany mediewista, Pravoslav Kneidl (1927-2003) – specjalista w dziedzinie historii książki i bibliotek, wspomniany Josef Krása oraz Bohumil Nuska. Jest to do tej pory jedyne tak obszerne opracowanie, obejmujące całokształt dziejów czeskiej książki, podsumowujące przy okazji dorobek badawczy do 1989 r.

Nowy etap badań na dziejami książki wiąże się nie tylko z przełomem ustrojowym, ale także z rozpadem czesko-słowackiego państwa, bowiem do tamtej pory czeska humanistyka rozwijała się pod wyraźnym wpływem polityki. Przed 1948 r. prym wiodł nacjonalizm, związany z odrodzeniem narodowym i walką o samostanowienie, poszerzony w latach Pierwszej Republiki o idee czechosłowakizmu, które nie tylko umacniały istnienie wspólnego państwa Czechów i Słowaków, ale także upowszechniały koncepcję czechosłowackiej wspólnoty narodowej (naród państwowy), co znalazło wyraz chociażby w zakresach i w tytułach opracowań w rodzaju: *Czechosłowackie bibliotekarstwo*, *Dzieje czechosłowackiego drukarstwa*, *Dzieje literatury czechosłowackiej* itd. W okresie komunizmu idea wspólnego państwa pozostała, porzucono jednak koncepcję jednego narodu, którą zweryfikowała wojna, i która po wysiedleniu Niemców nie była już potrzebna. Komuniści, chcąc legitymizować zagarniętą siłą władzę, przejęli i adaptowali dla swoich potrzeb idee narodowe – czeskie i słowackie, co w istotny sposób zaangażowało naukę i kulturę. Husytyzm zarówno w Pierwszej Republice, jak i pod rządami komunistów stanowił oficjalny element narodowej identyfikacji, co nie pozostało bez wpływu na sposób postrzegania dziejów literatury i książki, w tym intensywność badań, liczbę publikacji, dobór tematów, interpretację faktów oraz retorykę.

W tym kontekście współczesna czeska nauka o książce i bibliotece prezentuje się zgoła inaczej, choć nie oznacza to, że zrywa z tradycją i neguje narodowe mity. Niewątpliwie w znacznej mierze wolna jest od wpływów ideologicznych i coraz częściej dokonuje głębokich i odważnych przewartościowań, co widać chociażby w stosunku do dorobku epoki pobiałogórskiej, (*nota bene* proces ten zachodzi już od dawna), ale nie tylko – nieco inaczej, bardziej krytycznie patrzy się także na husytyzm. Współcześnie grono badaczy zajmujących się dziejami dawnej książki czeskiej jest liczne, nie sposób zatem wymienić wszystkich. W ciągu ostatnich lat ukazało się mnóstwo opracowań i wydawnictw źródłowych dotyczących książki rękopiśmiennej i iluminatorstwa, drukarstwa, dziejów bibliotek, intrologatorstwa, księgarstwa, a także dawnej prasy. Dzięki wielu publikacjom dotyczącym historii, historii społecznej i gospodarczej, dziejów kultury, literatury, sztuki, nauki i oświaty pełniej rysuje się również ogólny kontekst omawianych tu zagadnień.

Wyjątkowe miejsce w czeskiej nauce o książce bez wątpienia zajmuje obecnie Petr Voit (ur. 1956), specjalizujący się w badaniach nad dawną książką rękopiśmienną i drukowaną. Od lat jest związany z Uniwersytetem Karola i Biblioteką Strahovską, ma za sobą także praktykę bibliograficzną i antykwaryczną⁸. Jest autorem wielu rozpraw i monografii, bibliografii oraz wydawnictw źródłowych, ogłaszanych systematycznie od początku lat 80. ubiegłego wieku, w tym – przede wszystkim – monumentalną encyklopedię *Encyklopedie knihy – knihtisk a přibuzné obory v 15. až 19. století* (Praha 2006, 2. wyd. 2008). Warto podkreślić, że Voit w swoich badaniach dużo uwagi poświęca kwestiom czysto typograficznym, grafice książki, ilustracji, a ostatnio także oprawom. Badacz ma ponadto na swoim koncie prace z zakresu historii dawnej literatury czeskiej.

Wśród licznych opracowań monograficznych, do których należy zawęzić to omówienie, ponieważ nie sposób wymienić wszystkich, niezwykle licznych pozycji związanych z tematem książki czeskiej, wskazać wypada: podręcznikowy zarys dziejów bibliotek *Dějiny knihoven a knihovnictví* (Praha 2002), przygotowany przez Jiříego Cejпка, Pravoslava Kneidla, Ivana Hlaváčka i Jana Činčere; dzieje rynku książki – *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích* Zdeňka Šimečka i Jiříego Trávníčka (Praha 2014); obszerny, pięknie wydany zarys dziejów książki czeskiej w średniowieczu *Knižní kultura českého středověku* Michala Dragouna, Jindřicha Marka, Kamila Boldana i Milady Studníckové (Dolní Břežany 2020); zarys dziejów początków drukarstwa na ziemiach czeskich – *Počátek českého knihtis-*

⁸ Szerzej: G. Nieć, Petr Voit – czeski bibliolog, autor „Encyklopedii książki” w świetle swego życiorysu czytelniczno-zawodowego, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2017, R. 15, s. 286-308.

ku Kamila Boldana (Praha 2018). Sporo prac, czasami bardzo obszernych, bogato ilustrowanych, poświęcono bibliotekom klasztornym, zamkowym i uniwersyteckim, jak też problemom typografii książki i grafice. Wiele z nich zostanie przywołanych w tekście. Bohemika w zbiorach polskich zebrał i omówił Pavel Brodský – *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách* (Praha 2004).

Na koniec trzeba zwrócić uwagę na strony internetowe poświęcone dziejom czeskiej książki. Knihověda.cz – „portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800”, na który składają się baza bibliograficzna, Encyklopedia książki, bazująca głównie na dziele Petra Voita, oraz mapa produkcji drukarskiej Czech i Moraw. Sporo informacji o bibliotekach znajdziemy na Provenio.cz (Virtuální rekonstrukce knižních celků) i niemieckim Handbuch der historischen buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa, który posiada również wersję drukowaną. Grabieżom szwedzkim poświęcony jest „Švédská knižní kořist z Čech a Moravy 1646–1648. Bibliografický a informační portal”.

Polska literatura przedmiotu, co raczej zrozumiałe, jest niewielka i skupia się na wzajemnych relacjach politycznych i kulturalnych, w których w pewnym momencie książka odgrywała znaczącą rolę. Nie zostaną tutaj przywołane opracowania ściśle historyczne, których jest niemało, lecz jedynie takie, które w istotny sposób dotyczą tematu książki. Stosunkowo dobrze opracowany jest pierwszy okres, co wynika z intensywnego i kluczowego dla naszej historii związku z Czechami, za których pośrednictwem weszliśmy w świat zachodniego chrześcijaństwa. O zagadnieniach tych traktuje obszerna praca Marzeny Matli (*Czeskie wpływy w życiu religijnym i piśmiennictwie państwa piastowskiego w X-XI wieku*, Poznań 2017). Sporo uwagi poświęcili badacze wpływom czeskim na średniowieczne iluminatorstwo polskie tak w opracowaniach dotyczących naszego malarstwa książkowego, jak i bezpośrednio tychże relacji (m.in. Barbara Miodońska i Katarzyna Płonka-Bałus). Kontaktom z husytami, w tym również w obszarze książki i literatury, poświęcona jest praca Pawła Krasa pt. *Husyci w piętnastowiecznej Polsce* (Lublin 1998). Wśród polskich opracowań dotyczących bezpośrednio czeskiego piśmiennictwa średniowiecznego wyróżnia się zakresem i oryginalnością książka Wojciecha Iwańczaka, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku* (Warszawa 1985), która doczekała się nawet przekładu na język czeski (*Po stopách rytířských příběhů: Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001).

Jeśli chodzi o okres późniejszy, to rozdziały poświęcone książce i drukarstwu odnaleźć można w pracy Henryka Gmiterka – *Związki intelektualne polsko-czeskie w okresie odrodzenia (1526-1620)* (Lublin 1989). Ponadto uwagę należy zwrócić na ciekawe studia porównawcze Jana Pirożyńskiego i Anežki Baďurovej *Kraków*

i Praga jako ośrodki drukarskie w XV–XVI wieku. Próba porównania (2000), czy Bohumila Nuski *Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej* („Ze Skarbca Kultury” 1964). Bartoszowi Paprockiemu, który reprezentuje osobny rozdział w polsko-czeskich stosunkach literackich, studium poświęcił znany czeski sławista Karel Krejčí – *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké vůle. Život – dílo – forma a jazyk* (Praha 1946), przed kilku laty zaś ukazała się praca Klaudii Koczur-Lejk pt. *Bartłomiej Paprocki – piśmiennictwo i przekład. W stronę kontrreformacji* (Szczecin 2014). W wieku XVII najpoważniejszym zagadnieniem w czesko-polskich stosunkach kulturalnych, zwłaszcza w obszarze książki, była z pewnością działalność drukarni Braci Czeskich w Lesznie, której dzieje przedstawiła Alodia Kawecka-Gryczowa w rozprawie pt. *Leszno – ośrodek wydawniczy Jednoty* (Wrocław 1975). Oprócz tego wspomnieć trzeba liczne studia: Łukasza Kurdybachy, Jerzego Ślizińskiego, Jolanty Dworzaczkowej i Dariusza Rotta.

Niezwykle istotne, zwłaszcza w okresie średniowiecza, były kontakty Polaków z Uniwersytetem Praskim, które siłą rzeczy wpisywały się w kulturę książki i inspirowały migracje tekstów. Ważna i pełna celnych konkluzji praca Henryka Barycza pt. *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze* (1969) doczekała się kontynuacji w wydanych ostatnimi laty szczegółowych opracowaniach Roberta T. Tomczaka.

Niniejsza monografia ma charakter chronologiczno-problemowy, każdy z rozdziałów zawiera wstęp historyczny, obejmujący zagadnienia polityczne i społeczne mające wpływ na kształtowanie się i funkcjonowanie szeroko pojmowanej kultury książki, a następnie przedstawia kolejne jej elementy obejmujące produkcję, rozpowszechnianie i recepcję. Oczywiście na poszczególnych etapach inaczej kształtują się uwarunkowania, zmienia się technologia, toteż trudno o zastosowanie idealnie ujednoliconego szablonu dla wszystkich rozdziałów. Poza tym pewne problemy, zjawiska, procesy, ale także działalność ludzi i instytucji wykraczają poza nakreślone ramy chronologiczne i problemowe, toteż zdarza się, że zachodzi konieczność przypomnienia pewnych uprzednio omówionych spraw lub odesłania czytelnika do informacji zawartych w innym miejscu niniejszego opracowania. W przeprowadzonych badaniach uwzględniono także kontekst polski, zarówno jako punkt odniesienia, jak też wzajemnych związków w przedmiotowym zakresie, choć relacje te nie były równie intensywne i znaczące przez wszystkie stulecia. Zwrócono także uwagę na książkę hebrajską. Choć jest to do końca XVIII w. dość hermetyczne środowisko, to przez lata potrzeby społeczności żydowskiej starały się zaspokoić także czeskie oficyny, drukując teksty hebrajskie. Językiem tym interesowali się ponadto teolodzy i tłumacze Biblii, współpracujący nierzadko

z uczonymi Żydami. Autor zdaje sobie sprawę, że – jak to bywa w większości ujęć syntetycznych – niektóre wątki mogły zostać zaniedbane, fakty pominięte, szczególnie że, co unaocznia chociażby załączona bibliografia, dzieje książki czeskiej to tematyka wyjątkowo bogata i rozległa, zasługująca na szczególne zainteresowanie. Jeśli poniższa praca w jakimś stopniu rozbudzi ciekawość wśród polskich badaczy, będzie to poczytane za sukces.

Cytowane teksty z czeskich opracowań i źródeł, jeśli nie miały polskich wydań, zostały przetłumaczone przez autora niniejszej książki. Tekst oryginalny zachowany został tylko w przypadku źródeł. Z uwagi na bliskość języka czeskiego i polskiego, zwłaszcza w dawnych wiekach, pewne pojedyncze słowa czy frazy są pozostawione w oryginale.

* * *

Książka niniejsza nie powstałaby bez pomocy moich czeskich przyjaciół, którzy wspierali mnie radą i pomocą. Petr Voit, z którego prac obficie korzystałem i którego nazwisko pojawiło się i pojawi jeszcze wielokrotnie na jej kartach, nie tylko zgodził się ją zrecenzować, ale w ciągu kolejnych lat pracy udzielił mi mnóstwa cennych konsultacji. Podobnie niezawodnym wsparciem byli dla mnie Vít Richter i Jiří Trávníček. Zawsze też mogłem liczyć na pomoc Michaeli Dombrovskiej, Libuši Foberovej, Richarda Papíka i Renaty Salátovéj; dziękuję też za konsultację Renácie Modrákovéj. Sporo zawdzięczam Bibliotece Narodowej Republiki Czeskiej, z której zbiorów korzystałem. Nie zdziałałbym wiele bez wydatnego i wieloletniego wsparcia Instytutu Literatury Czeskiej Akademii Nauk Czeskiej Republiki w osobach Pavla Janáčka, Petra Šámala i Michaela Wögerbauera. Na koniec szczególne podziękowania pragnę przekazać Janowi Pišnie z Biblioteki Strahovskiej za cenne uwagi merytoryczne i wnikliwą korektę bohemistyczną.

Wyrazy wdzięczności za cenne rady i spostrzeżenia należą się również rodakom, moim polskim przyjaciołom – historykom, literaturoznawcom i bibliologom: Mirosławowi Lenartowi, recenzentowi niniejszej książki, Tomaszowi Graffowi, Jarosławowi Kazubowskiemu, Elżbiecie Pokorzyńskiej, Maciejowi Ruczajowi, Łukaszowi Tomaszowi Sroce i Barbarze Suchoń-Chmiel.

Na koniec chciałbym jeszcze podziękować wydawnictwu – Księgarni Akademickiej – za wsparcie i cierpliwość: pani Klaudii Król za opiekę redaktorską, pani Weronice Widzińskiej za niezwykle sumienną i mobilizującą korektę, a panu Zbigniewowi Rzepce za sporządzenie indeksu.

BIBLIOGRAFIA*

- „Acta Musei Nationalis Pragae – Historia” 1986, sv. 40, č. 1.
500 let knihtisku v Brně 1486-1986, sprac. J. Kubíček, Brno 1987.
- Adamová K. i in., *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Stát*, ed. K. Schelle, Praha–Litomyšl 2015.
- Ameisenowa Z., *Rękopisy i pierwodruki iluminowane Biblioteki Jagiellońskiej*, Wrocław–Kraków 1958.
- Angyal E., *Świat słowiańskiego baroku*, przeł. J. Prokopiuk, wstęp J. Sokołowska, Warszawa 1972.
- Annales Regni Francorum. Roczniki królestwa Franków*, przeł. G.K. Walkowski, Bydgoszcz 2020.
- Antonín L., *Buchlov a Buchlovice*, [w:] P. Mašek a kol., *Zámecké knihovny ve Zlínském kraji*, Zlín 2008.
- Antonín L., *Buchlovice*, [w:] *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, Hrsg. B. Fabian, 2003, [on-line:] <https://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Buchlovice>.
- Antonín L., *Mnichovo Hradiště*, [w:] *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, Hrsg. B. Fabian, 2003, [on-line:] https://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Mnichovo_Hradiste.
- Antonín L., *Námešt nad Oslavou*, [w:] *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, Hrsg. B. Fabian, 2003, [on-line:] https://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Namest_Nad_Oslavou.
- Antonín L., *Rájec nad Svitavou*, [w:] *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, Hrsg. B. Fabian, 2003, [on-line:] https://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Rajec_Nad_Svitavou.
- Antonín L., *Strážnice*, [w:] *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, Hrsg. B. Fabian, 2003, [on-line:] <https://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Straznice>.
- Bajger M.F., *Bratr, někdy biskup Jan Filipec (1431-1509) a knihy okolo něj*, [w:] *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 19. odborné konference Olomouc, 20. – 21. října 2010*, ed. R. Krušínský, Olomouc 2011, s. 115-144.
- Bajger M.F., *Česká františkánská knižní kultura. Knihovny minoritů, františkánů a kapucínů v průběhu staletí. Rigorózní práce obhájená na Katedře české literatury, literární vědy a dějin umění Filozofické Fakulty Ostravské Univerzity, [Plesná] 2007 [mała praca doktorska]*, [on-line:] <http://bajger.wz.cz/frk/>.
- Bakeš M., *Diplomatická mise jako nejistá investice. Antonín Jan Nostic u stockholmského královského dvora (1685-1690)*, „Český časopis historický” 2015, č. 3, s. 714-747.
- Balbín B., *Bohemia docta*, sv. 3, Praha 1780.
- Balbín B., *Rerum Bohemicarum Scriptoris Inclyti Bohemia Docta...*, sv. 1, Praha 1777.
- Balbín B., *Rozmanitosti z historie Království českého*, přel. J.A. Čepelák, ed. S. Komárek, Praha 2017.
- Balcar D., *Z historie pražských klášterních knihoven spravovaných státní knihovnou ČSR v Praze*, „Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků II” 1985, s. 29-51.

* Z bibliografii nie wyodrębniono źródeł, gdyż tylko w niewielkiej części wykorzystano je w ten sposób. W przeważającej liczbie są to opracowania połączone z edycją tekstu i jako takie były tu wykorzystane.

- Barciak A., *Obraz Polaka w średniowiecznej historiografii czeskiej*, [w:] *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X-XVII w.)*, red. W. Iwańczak i R. Gładkiewicz, Wrocław–Warszawa 2004, s. 45-64.
- Bártl S., Kostelecký J., *Ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 1993.
- Barycz H., *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze*, [w:] H. Barycz, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 7-32.
- Barycz H., *Jan Łasicki. Studium z dziejów polskiej kultury naukowej XVI wieku*, Wrocław 1973.
- Beckovský J., *Poselkyně starých příběhův českých*, vyd. A. Rezek, sv. 1-3, Praha 1879-1880.
- Bendová L. i in., *Zámecké knihovny jihozápadní Moravy*, Praha 2021.
- Beneš B., *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*, Brno 1970.
- Beneš J., *Ač zemřeli, ještě mluví. Medailonky českých katolických vlasteneckých kněží*, Praha 1964.
- Beránek K. i in., *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. 2: 1622-1802, red. I. Čornejová, Praha 1996.
- Beránek K., *Tiskařská privilegia České dvorské kanceláře v Státním ústředním archivu v Praze*, „Strahovská knihovna, sborník Památníku národního písemnictví” 1977-1978, roč. 12-13, s. 69-104.
- Beránková H., *Barokní frontispisy v tiskařské bohemikální produkci*, sv. 1-2, Praha 2020.
- Bergova D.B., *Šporkovy Čarodějnické písně neboli kramářský ohlas ve službách feudálního pána*, [w:] *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*, eds. J. Dvořák, J.Š. Kvapil, Praha 1963, s. 102-116.
- Biblia slavica*. Serie I, Tschechische Bibeln; Bd. 4.
- Bílek T., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, sv. 1-2, Praha 1882-1883.
- Bílý J.L., *Jezuita Antonín Koniáš. Osobnost a doba*, Praha 1996.
- Bistrický J., Červenka S., *Olomoucké horologium. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka / Horologium Olomucense. Kollektar des Bischofs Heinrich Zdík*, Olomouc–Praha 2011.
- Bočková H., *Knihy nábožné a prosté K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*, Brno 2009.
- Boguniowski J.W., *Ordinarium Olomucense-Cracoviense. Studium krytyczne*, „Nasza Przyszłość” 2001, t. 95, s. 5-27.
- Bohatcová M. a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990.
- Bohatcová M., *Bible kralická, její vznik a význam*, [w:] *Kralice*, [red. V. Fialová], Brno 1959, s. 49-61.
- Bohatcová M., *Bratská knihovna kralická*, „Slavia” 1970, roč. 39, s. 591-610.
- Boldan K. i in., *Codex gigas – Ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007.
- Boldan K., *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018.
- Boldan K., Urbánková E., *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunabulí roudnické lobkovické knihovny*, Praha 2009.
- Borek P., *Samuel Kazimierz Kuszewicz – lwowianin z wyboru*, [w:] *Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 5: *Ludzie Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 11-36.
- Borowski A., *Renesans a humanizm jezuicki*, [w:] *Jezuici a kultura polska*, red. L. Grzebień, S. Obierek, Kraków 1993, s. 27-40.
- Bracha K., *Jan Hus jako kaznodzieja i promotor kaznodziejstwa*, [w:] *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. P. Kras, M. Nodl, Warszawa 2017, s. 167-192.
- Brodský P., *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*, Praha 2004.
- Brom V., *Německý překlad Hájkovy Kroniky české Johanna Sandela v kontextu vybraných německých zpracování starších historiografických děl z českých zemí*, [w:] *Na okraj Kroniky české*, ed. J. Linke, Praha 2015, s. 129-148.
- Brückner A., *Przyczynki do dziejów języka polskiego*, seria 4, Kraków 1915.
- Budský D., *Testamenty pražského duchovenstva od druhé poloviny 14. století do počátku hisitství*, [w:] *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, eds. K. Jiřiová, E. Doležalová, Praha 2006.
- Burke P., *Języki i społeczności w Europie wczesnonowożytnej*, przeł. A. Szurek, Kraków 2009.
- Bůžek V. a kol., *Společnost českých zemí v ranem novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

SUMMARY

Book, Nation, and Religion **The History of Czech Book to the National Rebirth**

The study presents the book culture of the Czech lands from the first appearance of writing there up to the end of the 18th century. The Czech book culture dates back to the 9th century when the territories of what is now known as Czechia belonged to the state of Great Moravia. Monks Cyril and Methodius were invited there to spread Christianity in a Slavonic language. Although their mission was not a long one, mainly due to German intrigues, it left lasting traces in the form of numerous historical records of Glagolitic literature and even more importantly, fostered the idea of recording the local tongue in writing.

After the fall of Great Moravia, state-building efforts were taken up by the Czech peoples. The country came into the sphere of Latin culture and along with the organized Church, there appeared writing and literature: Latin, German, and—as early as the 13th century—Czech. The civilizational development was quick and dynamic, stimulated by the foundations of new monasteries, which were the main centers of learning and book culture in these times. With active scriptoria and libraries, literature was born: first in Latin, but from the 13th century on, we also find works in Czech. Religious themes prevailed, however, there appeared secular texts, too, and the national identity was in the making. Hymns of religious and national nature, chronicles, and the first translations of the Bible all date to this period. The pinnacle of the development of the state and culture came at the time of the reign of Charles IV of Luxembourg (1316-1378) when the Kingdom of Bohemia was the center of the Empire with Prague as its capital. His reign saw the foundation of the Prague University in 1348, which was to become a major center of culture, learning, and books.

At the turn of the 15th century, a period of religious ferment with sweeping consequences in the history of Bohemia, called the Hussite movement, started. Its main representative, Jan Hus (1370-1415), was burnt at the stake during the Council of Constance, however, in the following decades, many other eminent figures stepped forward, often in fervent opposition to one another. From the perspective of book culture, the losses in the collections that resulted from the Hussite wars in 1419-1436 were especially painful; sadly, Hussites used to kill the monks and burn their monasteries and libraries. Long decades of the isolation of the country were also detrimental to book culture. At the same time, however, we see the development of Czech literature, chiefly religious (Bible translations and cantionales), as well as a democratization of culture, which included reading that started to reach ever broader circles of the society.

Printing, invented in the second half of the 15th century, quickly spread across Bohemia. The new form of publication was used by all sides of the ongoing religious conflict.

Printers, however politically- and religiously-minded themselves, strived to make products suitable for as large a readership as possible. They published in Czech: Scripture, theological treatises, historical literature, utilitarian books as well as popular literature, both translated and original. The most outstanding literary achievements of the times include *Kronika česká* by Václav Hájek of Libočan (1499-1553), published in 1541. Numerous publishing efforts were also undertaken by Moravian Brethren (the *Unitas Fratrum*), with the most notable and famous being the translation of the Bible from the original tongues, published in 1579-1593 and known as the 'Kralice Bible' from Kralice on the Oslava river, where the Moravian Brethren had their printing establishment.

Since 1526, the Bohemian throne had been taken by the Habsburgs and from then on, the process started that aimed at limiting and eventually ending the independence of the Kingdom of Bohemia. Regarding book culture, it brought about the introduction of gradually ever stricter censorship and more and more conspicuous domination of the German language over Czech in public life, which also affected the publishing offer and the composition of book collections.

The Bohemian Revolt of 1618-1620, which ended in the defeat of the rebels in the battle of White Mountain near Prague, proved to be a turning point. This development enabled the Habsburgs to fully subjugate the Kingdom of Bohemia and make away with all centers of resistance. The rebels suffered severe repressions: many lost their lives, a large majority was forced to leave the country, their estates were forfeited on a massive scale. The unification of the monarchy went along with re-Catholization of the country, which especially affected the Czech territories. The Thirty Years' War, which was an aftermath of the revolt, and in particular, the Swedish invasion, ruined the country together with many of its book collections. The situation of book culture changed dramatically: with no elites that had used to provide financial and political support to Czech literary and publishing initiatives, the Czech language was almost entirely excluded from the use in official functions and academia, where Latin was reinstated and German was becoming more and more widespread. The Czech tongue withdrew to villages and it was with this readership in mind that Czech texts were then created.

In Czech historiography, the period starting from 1620 is often called *doba temna*, or 'the dark time', as a consequence of accepting certain generalizations and simplifications but, most importantly, the political views that identify the national (Czech-German) conflict with the religious one (Catholic-Protestant), which is not a stance fully grounded in facts. Ironically, the re-Catholization efforts, which focused on books, the primary medium of the times (along with the pulpit), prevented Czechs from losing their national roots. Jesuits, who were brought to Bohemia and Moravia as early as 1556 and who set up a network of schools (including colleges in Prague and Olomouc) shortly afterwards, became the Czech intellectual elite in the post-White Mountain period. They were aware of their national and patriotic identity and were very active in the area of literature and publishing. Considered within our scope of interest, the missionary re-Catholization aimed at both removing unorthodox texts from circulation and replacing them with Catholic publications. As a result, books on religious and moral themes were written and printed in the Czech language and distributed among the plain folk. Apart from religious works—among others, a new translation of the Bible (so-called *Svatováclavská bible*), which was actually quite indebted to the Kralice Bible—many books of history, geography, and fic-

tion concerning Bohemia were created in Latin as well as more and more frequently in Czech. Thus, the Czech readership, composed mainly of lower social strata (less affluent townsmen, plebs and some of the peasantry), strengthened and increased in size as well as in quality in keeping with their growing education and aspirations.

The presented history of the Czech book from the 9th century to the end of the 18th century is evidence of a strong and well-established national identity that came to being and flourished in spite of unfavorable circumstances at various times. Furthermore, it shows immense potential in this not-so-large nation that was compelled to fight for survival and for keeping up its distinctive character with the far bigger and particularly expansive German-speaking nation. However, this conflict should not make us underestimate the fact it is chiefly through the German nation and with its support that the Bohemian territories were brought to European civilization, and that many Germans settled there for good, although this did not necessarily mean their bohemization. The rivalry with the Germans undoubtedly motivated and inspired the Czech element to take action. It is also worth noting that, much as the Czech language, and the related literature and books, showed development in the period discussed, the social communication in Bohemia throughout this time was done in three languages: Czech, Latin, and German, although their status (including the formal one) and position in the publishing repertoire (share and structure) varied.

Within the period discussed, the main factors responsible for the shaping of Czech culture, in which books and literature have an exceptional place, were, chronologically, religion and national identity, both closely interconnected. The Czech national identity grew out of the culture that was initiated, developed, and shaped by religion. Moreover, until the end of the 18th century, religion was the main focus of publishing, which explains the triad 'book-nation-religion' in the title of this work. For the next stage in the history of this nation and its culture, which finally led to the establishment of an independent state of the Czechoslovak Republic, this triad will turn into 'book-nation-state.' Nevertheless, the legacy of the previous period will play an instrumental role in it.

Keywords: Bohemia, Czech, Czech culture, history of book, printing, book studies

Nakładem Księgarni Akademickiej ukazała się także
Czeska republika czytelnicza
Wstęp, tłumaczenie i opracowanie: Grzegorz Nieć

Czeska republika czytelnicza to oryginalna panorama czeskiego czytelnictwa początku XXI w., solidnie wpisana w tradycję i historię – wieloaspektowa i w każdym aspekcie pogłębiona; zawierająca mnóstwo syntez, konkluzji i uogólnień, ale jednocześnie utkana z jednostkowych, indywidualnych historii, sylwetek, doświadczeń i wypowiedzi. Wybrana do badań grupa osób reprezentuje społeczeństwo współczesnej Republiki Czeskiej w pełnym przekroju – pokoleniowym, terytorialnym oraz zawodu i wykształcenia, ale odzwierciedla także ich stosunek do książki i czytania, nie zawsze przecież pozytywny.

Życiorysy zebrano według jednego scenariusza, który obejmuje kolejne etapy dojrzwania i życia człowieka w kontekście lektury. Kontekst ten obejmuje nie tylko praktyki czytelnicze, lecz także ich tło społeczne, rolę instytucji i ludzi (m.in. szkół i nauczycieli, bibliotek), wreszcie rodzaje literatury, dzieła i twórców oraz inne media – postrzegane jako alternatywne lub wspomagające kanały transmisji tekstów bądź jako konkurencja na rynku. Zjawiska, dzieła, gatunki, instytucje i ludzie tworzą ponadto grupę fenomenów – zdefiniowanych i opisanych w osobnym rozdziale. Mamy zatem do czynienia z czymś w rodzaju społecznej panoramy czytelnictwa czeskiego na tle dziejów mediów, z uwzględnieniem solidnego tła historyczno-politycznego.

Praca Grzegorza Niecia przedstawia przejrzysty i przemyślany wykład o dziejach czeskiej książki od średniowiecza do schyłku XVIII w. z uwzględnieniem szerokiego kontekstu kulturowego, historycznego i politycznego. Jest zrozumiałe, że wykład nie może pogłębić poszczególnych zagadnień – w takim samym stopniu, jednakże przynosi oryginalny i daleko bardziej plastyczny obraz niż starsze opracowania, przy czym czytelnik znajdzie tu solidny przegląd dawnej i współczesnej literatury przedmiotu. Dodatkowy walor pracy stanowią fragmenty poświęcone polsko-czeskim związkom w przedmiotowym zakresie.

doc. PhDr. Petr Voit, CSc.

Niniejsza monografia stanowi kompletne, ważne i potrzebne opracowanie tematu zasygnalizowanego w tytule. Autora cechują ogromna wiedza, erudycja oraz dojrzałość badawcza zdradzające wiele lat studiów nad tematem, jednak jego praca jest przede wszystkim świadectwem pasji do książek. Choć lista miłośników książek jest długa, niczym biblioteczne półki, tylko nieliczni pozostawiają po sobie ślad tego zamięłowania. Zbieranie woluminów i ich lektura należą do czytelnich, ale nie jedynych znamion miłośnika i znawcy książek. Dlatego największą wartością tego opracowania jest radość płynąca z czytania i kontaktu z książką, którą Autor się z nami dzieli. Pragnę podkreślić, że dla odbiorcy reprezentującego polską kulturę emocje te zaledwie uzupełniają wartość informacyjną, wyobrażam sobie jednak, że dla naszych południowych sąsiadów będzie to znaczące dzieło świadczące o wysokiej wartości ich własnej kultury, studiowanej i cenionej poza granicami ich państwa.

Prof. dr hab. Mirosław Lenart

Grzegorz Nieć (ur. 1968), polonista, historyk, bibliolog i bibliofil, profesor Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jest autorem m.in. licznych prac z zakresu historii książki i prasy, w tym monografii *Wtórny rynek książki. Instytucje, asortyment, uczestnicy* (Kraków 2016).